

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА 12. КЛАС

Сергей Гергжиков

Учебно помагало

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА 12. КЛАС

Сергей Герджиков

Учебно помагало

Сергей Герджиков

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА 12. КЛАС

Учебно помагало

(казуси, текстове, закони, теми за дискусия, понятия, статистически данни)

© Проф. Сергей Герджиков, 2021, 2024 автор на текста

© Арам Агопян, 2021, 2024, автор на графичния дизайн

© Арам Агопян, 2021, 2024, автор на корицата

В изданието са използвани снимки от:

Wikipedia, www.pixabay.com и други интернет източници,
авторски на С. Герджиков

На корицата: Media Beat

(<https://www.fyimusicnews.ca/articles/20200928media-beat-september-28-2020>)

© ЛОКРАТ 2021, 2024

ISBN 978-619-7532-05-0

Скъпи дванайсетокласници,

Това е учебно помагало по Гражданско образование. Тук ще запишем нашите мнения и решения, изследвания и открития от последното си пътуване в света на гражданина.

Помагалото е създадено по учебната програма на МОН по гражданско образование за XII клас. То е продължение на нашия учебник за XI клас. Тук отново ще **решаваме казуси** и ще **проучваме закони**. Основен наш текст ще бъде Конституцията на Република България. Ще четем и други важни закони.

Учебната програма по *гражданско образование за XII клас се основава на Всеобщата декларация за правата на човека, Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, Европейската референтна рамка за ключови компетентности, Конституцията на Република България.*

Какво ще учим и тренираме?

- Ще решаваме **граждански казуси**.
- Ще четем **закони**, за да намираме правилните решения.
- Ще **дискутираме** по двойки, на горещи столове и по отбори.
- Ще правим **изследвания** – индивидуално и в екипи.
- Ще играем роливи **игри**.

Учебният предмет *гражданско образование* в XII клас поставя акцент върху: – гражданите, властта и държавата; – гражданите и икономиката; – България, светът и глобалните проблеми. Курсът се гради с интерактивни техники на преподаване (учене с **ориентация, изследване** и опит, с решаване на **казуси** и **дискусия**, с разработване на **проекти**).

Свободният и отговорен гражданин:

- може да взема отговорни решения за себе си и за другите;
- познава и отстоява своите права, свободи и отговорности;
- има осъзнати отношения с държавата и обществото;
- е активен и мотивиран за позитивна промяна.

Какво ще постигнем?

Ще развием умения за: *решаване на граждански казуси, изследователско търсене, ориентация в данни и новини, правилно аргументиране и дискусия, конструктивно общуване и управление на проекти.*

На добър час!

Авторът

Съдържание

Част ПЪРВА. КАК РАБОТИ ДЪРЖАВАТА

1 ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО 5

1. Пост във фейсбук
2. Текст: Как възникват държавите?
3. Видове държавно устройство
4. Държавно устройство на Република България
5. Работа в екипи: Проучване на видове държави

2 ПАРТИИ И ПАРЛАМЕНТ 11

1. Казус: Политически проект
2. Конституция: Парламентът
3. Изборен кодекс: Как се правят избори в България?
4. Партиите
5. Ролева игра: Сесия на парламента

3 ПРАВИТЕЛСТВО 16

1. Казус: Служебен кабинет
2. Конституция: Министерски съвет
3. Конституция: Местната власт
4. Дискусия по граждански казус

4 СЪДЕБНА СИСТЕМА 21

1. Казус: Срещу теб е извършено нападение
2. Конституцията за съдебна власт в Република България
3. Устройство на съдебната система в Република България
4. Казус: Главният прокурор

5. ПРЕЗИДЕНТ. МЕДИИ 26

1. Казус: Президент и протести
2. Президентът – държавен глава
3. Медиите – четвъртата власт
4. Изследване (проект, презентация, кръгла маса): Лъжливите новини

Част ВТОРА. КАК РАБОТИ ИКОНОМИКАТА

6 ПОТРЕБИТЕЛЯТ И СОБСТВЕНИКЪТ 31

1. Казус: Как да върна стока, която не искам?
2. Форми на собственост
3. Казус: Загубена вещ
3. Проучване за право на ползване

7 НАЕМНИЯТ ТРУД И БЕЗРАБОТИЦАТА 37

1. Казус: Търся си работа
2. Моите трудови права
3. Останах без работа

8 СКОК В МОРЕТО НА ПАЗАРА 43

1. Проект за нова компания
2. Търговски закон: Търговец
3. Права и задължения на търговеца

9 ДАНЪЦИ И БЮДЖЕТ 48

1. Казус: Безплатното образование
2. Данъците и таксите – източник на държавното финансиране
3. Закон: Бюджетът на държавата

10 НАЦИОНАЛНОТО БОГАТСТВО 54

1. Изследване: Бедна ли е България?
2. Какво е брутен вътрешен продукт
3. Национален доход и благосъстояние

Част ТРЕТА. КАКВО Е ДА СИ ГРАЖДАНИН ЛОКАЛНО И ГЛОБАЛНО

11 ГРАЖДАНСКА ИНФОРМИРАНOST И ОБРАЗОВАНОСТ 59

1. Казус: Световният заговор
2. Презентация: Кои са надеждните източници на информация?
3. Глобално образование
4. Решение: Къде е истината?

12 ГРАЖДАНИНЪТ, ЕВРОПА И СВЕТЪТ 64

1. Казус: Гласувам от чужбина
2. Пътуване, учене и работа
3. Данни: Демография и миграции от Източна Европа

13 ГЛОБАЛНИ ПРОБЛЕМИ 69

1. Казус: Антиваксър
2. Пандемията
3. Здравна култура и отговорност
4. Проект: Климатичните промени

14 КАКВО ДА НАПРАВЯ ЗА СТРАНАТА СИ? 74

1. Горещ стол: Какво правя за страната си?
2. Отговорност за родината в регионален и глобален план
3. Войни и глобални миграции
4. Рационално доверие и действие

15 МОЯТ ПРОЕКТ 79

Част ПЪРВА.

КАК РАБОТИ ДЪРЖАВАТА

1 ДЪРЖАВНО УСТРОЙСТВО

Пост във фейсбук, текст, конституция, работа в екипи

Какво ще правим днес?

Днес ще разгледаме една публикация във фейсбук, ще си създадем понятия за държава, ще надникнем назад в миналото, в държавата на одрисите,

ще разгледаме видове държави и държавни устройства. Ще видим какво е устройството на Република България. Ще направим малко проучване в екипи.

1. Пост във фейсбук

„Приятели, тук е пълна анархия: законите не се спазват, правителството не работи, парламентът е като кошер, на улицата са някакви лумпени без решение“.

Коментар 1: Държава няма, свободата е да правиш каквото искаш!

Отговор: В главата ти е анархия и ако в главите ни е същото като в твоята, не може да има законност и държава!

Коментар 2: Уважавай правителството и президента, имай доверие в институциите и тогава те ще работят, защото ще са усилены от доверието на хората!

Отговор: Наивник!

Коментар 3: Аз съм се доверил, като съм гласувал, но гласът ми не се зачита, защото управляващата партия не спазва ангажиментите си.

Отговор: Ти си неграмотник да се довериш на тези! Все чакате някой да ви оправя! Прост народ – слаба държава!

Въпроси: Кога цари **ан-архия**? Защо е нужна държавата?

Държава

Държавата е политическа общност с определена територия и градски характер (форма на цивилизацията). Тя е териториално ограничена, има централно и местно управление (правителство) и суверенитет (независимост). Държавата е форма на управление на обществото чрез своите институции. Тя регулира обществените отношения и тези с други държави.

2. Текст: Как възникват държавите?

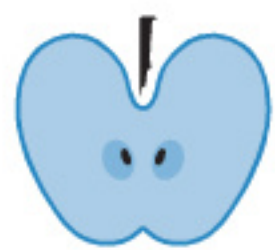
Държавите възникват от неформални племенни обединения начело с вождове (вождества). На тази основа възникват политически обединения на дадена територия с градове, управлявани от царе (монарси). Така от големи племена в древна Тракия възникват държави. Най-голяма била държавата на одрисите.

Първите държави се управляват в името на Бог-създател от цар-жрец или съвместно от владетел и жреци с колективен орган (съвет). Повечето от първите държави *въвеждат писме-*

ност и записват своите легенди за произход и законите.

Империи възникват с териториалната експанзия на държавите. Първите империи възникват в Двуречието: акадска, асирийска, вавилонска. Те се управляват от династии. В Близкия изток възникват мощни градове-държави като тези на финикийците (Тир, Библос, Сидон). В Антична Гърция възникват *полисите* (гръцките градове-държави, създавани на островите и континента).

Ксенофонт при Севт. АНАБАЗИС

Севт II е тракийски одриски владетел, парадинаст (роднина на наследствения владетел на Одриската държава на траките). Син на Месаг.

II.2. (19) Като чул, че има хора, изпратил преводача, който водел със себе си, и му заповядал да каже на Севт, че е дошъл Ксенофонт и желае да се срещне с него. Стражите попитали дали е атинянинът от гръцката войска. (20) Когато преводачът потвърдил това, те възседнали конете си и бързо изчезнали. Подир малко се явили около двеста пелтасти и като поканили Ксенофонт и хората с него, повели ги при Севт. (21) Севт живеел охраняван добре в една кула, а около нея стояли обзидани коне, защото от страх пускал конете да пасат през деня, а вечер заповядвал да обзидват конете и така да го охраняват. (22) Говорело се, че и по-рано предшественикът (progonos) му Терес, макар и да имал голяма войска, в същата тази област загубил в сражения с местните жители много от своите хора, а целият му обоз бил разграбен. Тия жители били тините, смятани за най-войнствени от всички, особено нощем. (31) Когато Севт чул това, казал, че не може да не вярва на атиняните, защото знае, че те са негови сродници, и ги счита за верни приятели. След това, когато влезли и тия, които били вън, Ксенофонт най-напред запитал Севт за какво му е нужна войската. (32) А той отговорил така: „Месаг беше мой баща и под негова власт се намираха меландитите, тините и транипсите; но щом могъществото на одрисите западна, баща ми бе изгонен от тая земя и умря от болест, а пък аз бях отгледан като сирак при сегашния цар Мегок. (33) Когато възмъжах, не можех да живея като

храненик на чужда трапеза. И веднъж, когато седях с него на трапезата, го помолих да ми даде колкото хора може, за да отмъстя, ако ми се удаде, на тия, които ни изгониха, и да не живея вече от неговия хляб. (34) Тогава той ми даде хора и коне, които вие ще видите, щом се съмне. И сега аз живея с тези хора, опустошавайки бащината си земя. Ако вие ми помогнете, надявам се, с божия помощ, по-лесно да си възвърна властта. Ето това искам от вас“.

Христоматия по тракология, том Втори, София: 1998.

Коментар:

Тракийската държава на одрисите била **наследствена монархия**. В нея често избухвали конфликти между династиите (парадинастиите): наследствените претенденти за държавната власт. Севт II е парадинаст и се стреми към цялата власт, отначало в областта Югоизточна Тракия, и затова наема Ксенофонт с войските му. Акцията в областта завършва успешно и Ксенофонт си тръгва. Севт II впоследствие губи тази локална власт и начело на одриската държава застава Хебризелм.

Върхът на древното политическо

развитие е безспорно Рим като република и империя. В началото на Новата ера Рим е най-голямата империя, чието устройство формално е република (*res-publica*, публични дела). Рим е столица на глобална държава и цивилизация, обхващаща цялото Средиземно море: Европа, части от Африка и Азия. Рим е държава с единни закони, но с много етноси, езици, религии, обичаи и автономни власти. Това е принцип на всяка цивилизована глобална империя. Рим е в корена на европейското политическо единство.

Суверенитет

Суверенитетът е юридическа независимост на държавата. Суверенната държава е независима, автономна, с върховна власт, независима от друга държава. Суверенността е статут на равенство спрямо другите независими държави и е в основата на съвременното международно право.

Суверенитетът е държавен, народен и национален. Той е изключително право на упражняване на върховна власт над територия или общност. Това право се осъществява от политическата власт (правителство). В мо-

нархиите върховният владетел (цар, крал, султан, фараон, шах) е **суверен**. Основа на суверенитета в националните държави е правото на нациите на самоопределяне.

3. Видове държавно устройство

Монархия и република

Монархия: Държава с върховен владетел, монарх (фараон, шах, базелевс, цар, цезар). Монархиите са религиозни и светски. Те са абсолютни и конституционни. Република (от рим. *Res publica* – публични дела) е държава без едноличен владетел, с колективни органи и публична власт.

Институции на съвременната държава са: народно събрание, правителство, държавен глава, съдебна власт (съд и прокуратура).

Функциите на държавата са вътрешни (в нейната територия и относно нейните граждани) и външни (глобално, относно другите държави).

Съвременните държави са плод на хилядолетно развитие. Западните държави се създават в епохата на *Възраждането*. Те осъществяват националните суверенитети, социалния ред и правата на своите граждани (поданици) и своята вътрешна и външна сигурност.

Федерация

Държава от автономни части, обединени от централно управление. Автономните във федерацията имат независимост и свои институции. Техният статут е определен от конституцията на федерацията. Те са регионални и обикновено представляват етнически общности. Автономните области (републики, щати) обикновено не могат да се отделят като независими държави.

Днес има различни федерални държави: обединения на различни територии, етноси и езикови общности. Типични *федерации* са Русия и Съединените американски щати. Швейцария е уникална държава с три етнически и езикови групи: френска, немска и ита-

лианска, в двадесет и шест кантона в Централна Европа.

Държавите са в сложни отношения и създават междудържавни обединения. Такива са *регионалните съюзи* като Европейския съюз.

Междудържавен съюз

Днес съществуват съюзи между държави, споделящи големи територии на планетата. Тези съюзи установяват свои норми и институции с цел икономическо и политическо единство в името на споделени ценности, ресурси и интереси. Европейският съюз е международна организация на 27 държави.

Държавите днес, в първите десетилетия на XXI в., са с най-различни форми на управление: републики и монархии, светски и религиозни държави с най-различни режими. Доминира демокрацията, но в различни религиозни светове и култури. Огромното мнозинство от държави са светски. Съществуват религиозни държави като Иран и Ватикана.

По форма на управление съвременните държави са републики и монар-

хии. Типични съвременни монархии са някои ислямски държави (Емирствата, Кувейт). Има монархии и на Запад, но те са формални и номинални (Великобритания, Испания, Холандия).

Държавите се управляват с различни властови режими: демокрации, автокрации, теокрации. Днес още съществуват тоталитарни системи. Типична тоталитарна държава е Северна Корея.

Съвременните демокрации имат различен тип конституционно устройство или форма на управление. Съществуват парламентарни (България) и президентски републики (Русия), както и междинни форми.

4. Държавно устройство на Република България

Конституция на Република България

Чл. 1. (1) България е **република с парламентарно управление**.

(2) **Цялата държавна власт произтича от народа**. Тя се осъществява от него непосредствено и чрез органите, предвидени в тази Конституция.

(3) **Никоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да си присвоява осъществяването на народния суверенитет.**

Чл. 2. (1) Република България е **единна държава с местно самоуправление**. В нея не се допускат автономни териториални образувания.

(2) Териториалната цялост на Република България е **неприкосновена**.

Чл. 3. Официалният език в републиката е българският.

Чл. 4. (1) Република България е **правова държава**. Тя се управлява според Конституцията и законите на страната.

5. Работа в екипи: Проучване на видове държави

Направете кратко проучване. Нека всеки екип (ученик) да избере да проучи една държавна форма: религиозна монархия, светска монархия, президентска република, парламентарна републи-

ка. Работете 20 минути. Попълнете работната страница. Предайте или представете резултата от проучването си на учителя. Можете да подготвите учебен проект с презентация.

Равносметка: Какво вече мога?

Проследявам и разбирам процеса на възникване на властта в различни общности и общества.

Разграничавам различни типове политически устройства (на държави, съюзи, федерации).

РАБОТА В ЕКИП (ИНДИВИДУАЛНА РАБОТА)

ПРОУЧВАНЕ ЗА ДЪРЖАВА

Работете в екипи по четирима, по двама или индивидуално.
Изберете си държава. Проучете в интернет какъв статут има тя, какво е нейното устройство. Подчертайте вярното. Попълнете редовете.

Име на държава:.....
Географско положение:

Република	Монархия	Държава
Парламентарна	Конституционна	Федерация
Президентска	Абсолютна	Автономия
Религиозна (уточнете)	Религиозна (уточнете)	Протекторат
Демокрация	Демокрация	Съюз
Диктатура	Диктатура	
Лидер (президент):	Монарх (уточнете)	Лидер (уточнете)
Управляваща партия или организация		
Етнически състав в брой жители (процен- ти):		
Кратка история: възникване и основни събития		

Обявете резултатите от проучването. Предайте ги на учителя.

2. ПАРТИИ И ПАРЛАМЕНТ

Казус: Политически проект. Парламент, избори, ролева игра

Разделението на властите е принцип, залегнал в основата на всяка демокрация.

Основните държавни власти са: законодателна (парламент), изпълнителна (правителство) и съдебна (съд). В парламентарните демокрации има и президент, който има представителна власт. За властите учихме по Гражданско образование в 11. клас. Тяхното

разделяне означава, че **една от тези власти не може да се припокрива в своите структури и функции с другите**. Не може правителството да съди или съдът да създава закони. Но властите и институциите, които ги представляват, не са изолирани и работят в сътрудничество за законното и ефективно управление на държавата.

Политическа власт

Политическата власт в демократичните държави е представителна, легитимна и изборна. Тя има основно три функции: законодателна власт, изпълнителна власт, съдебна власт, и се осъществява от институции: парламент, правителство и съдебна система.

Какво ще правим днес?

Ще разгледаме *казус*: как (не) се прави партия. Ще видим и запомним какво казва нашата Конституция за парламента като институция, както и за изборите.